

RECENZIO

A MAI MAGYAR NYELV SZÉPPRÓZAI GYAKORISÁGI SZÓTÁRA
szerkesztette: FÜREDI MIHÁLY és KELEMEN JÓZSEF

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.

Sokak — egyebek között a pszichológusok — számára égető hiányt pótol a közelmúltban megjelent szépprózai gyakorisági szótár. A szótár nyújtotta segítség megbízhatóságának záloga az a tudós gondosság, ahogyan a munka elkészült.

A nagyszabású vállalkozást a Nyelvtudományi Intézet gondozta. A gyakorisági szótárral kapcsolatos munkálatok négy szövegtípusra, nevezetesen a szépprózai, a drámai, az újságnyelvi és tömegkommunikációs, valamint a tudományos ismeretterjesztő szövegekre terjedt ki. Az ismertetett kötet elkészítéséhez az 1965—1977 közötti években megjelent magyar szépprózai termésből kétszáz szerző 258 különböző művéből válogatták össze a feldolgozandó szövegrészleteket. Az egyes részletek átlagosan kétezer szövegszót tartalmaztak. A jelen kötet a teljes szépprózai gyakorisági szótár számítógéppel hozzáférhető formában tárolt anyagának egy részét, optimális körét tartalmazza. A feldolgozott teljes szépprózai anyag szövegszavait mintegy 33 ezer lexémára vezették vissza. Ezekből a most megjelent szótár a leggyakoribb 3410 szótári címszót (szuperlexémát) és az alájuk besorolt lexémákat, valamint az ezekre vonatkozó szóalakokat tartalmazza.

A szótár nagy előnye, hogy mind a lexémák, mind a szóalakok gyakorisági eloszlását bemutatja a feldolgozott szövegekben. Hiszen ha a gyűjtemény csak a lexémák gyakoriságát közölné, az olvasó nem tudná meg, hogy — például — milyen személyű és számú igealakok milyen eloszlásban fordulnak elő.

Fontos erénynek tarthatjuk továbbá, hogy a szótár éppen a tudományos — s ezen belül a pszichológiai — vizsgálatokban legcélravezetőb-

ben használható, módosított gyakorisági értékeket tünteti fel. Ez a mutató már az abszolút gyakoriság korrigált értékét képviseli, amely figyelembe veszi a szavak eloszlási egyenlenségeit. Ugyanakkor közli azokat a leggyakoribb szóalakokat is, amelyeknek abszolút gyakorisági értéke viszonylag magas (eléri vagy meghaladja a 10-et). Az erre vonatkozó lista is közel ötezer szóalakot tartalmaz.

A szótár felépítésének jellegzetessége, hogy a címszavakat a módosított gyakoriság csökkenő sorrendjében találjuk meg benne. A címszavak alá besorolt lexémák szófaji értékei növekvő rendben, míg egy-egy lexémán belül a szóalakok egymás közötti sorrendje a módosított gyakoriság csökkenő értékei szerint halad.

A gyakorisági szótár sokféle gyakorlati és kutatási célt szolgálhat. Csak példaként említhetjük, hogy segít feltárni a nemzetiségek, vagy a különböző nyelvi rétegek szókincsének gyakorisági jellemzőit; segítséget adhat nyelvművelő szempontok kidolgozásában; felhasználható értelmező szótárak készítéséhez vagy a legkülönbözőbb nyelvi jelenségek illusztrálásához. Adatokat szolgáltat a nyelvészeknek, pszichológusoknak, a gyermeknyelv kutatóinak, pszichiátereknek és pszicholingvistáknak mindennapi munkájukhoz. Ezúttal inkább annak a jelentőségét szeretnénk felvázolni, hogy a szavak gyakoriságának — illetve gyakoriságuk hatásának — az ismerete milyen segítséget nyújtott és nyújthat a jövőben a pszichológiai kutatáshoz.

Az a körülmény, hogy a szavak észlelésében, illetve a nyelvi ingerekre adott válaszok szerveződésében felismerték a szógyakoriság hatását, messzemenő következményekkel járt a pszichológiában. Az a — ma már kézenfekvőnek tartott — tény, hogy a nyelv gyakoribb szavait gyorsabban ismerjük fel, illetve hiányos megjelenítésük esetén észlelésük kevesebb információ alapján is létrejöhet, mint a ritkábbaké, megoldást kínált több — kezdetben rejtélyesnek látszó — jelenség értelmezésére. Ezzel kapcsolatosan talán elegendő, ha az ún. perceptuális elhárítás jelenségének magyarázata körül az 1940-es évek végén fellángolt vitára utalunk. Azt a megfigyelést, hogy a közvélekedés szerint tiltott vagy tabunak minősülő szavak felismeréséhez hosszabb megjelenítési időre van szükség, mint az érzelmileg semlegesebb szavak esetében — egyes kutatók szerint részben, mások véleménye szerint teljes egészében —, magyarázhatja az a körülmény, hogy az írott nyelvben az előbbi szavak ritkábban fordulnak elő. Többen úgy vélik, hogy a nem optimális, hiányos észlelési feltételek esetében az észlelő személy a statisztikus döntéssel analóg helyzetbe kerül. Ilyenkor hajlamos lesz arra, hogy a valószínűbb — mert gyakoribb — szavak esetében kevesebb érzékleti bizonyítékkal is beérje. Ily módon a szavak gya-

korisága befolyásolja az észlelő döntési kritériumát. Eszerint az elgondolás szerint tehát a szógyakoriság a felismerés „döntési oldalát” befolyásolja; e magyarázat egyfajta „válaszhajlamot” feltételez.

A nyelvi ingerek felismerését megalapozó információfeldolgozási folyamat elemzői utóbb feltárták azt is, hogy a gyakoribb szavak esetében a ráismerést biztosító emlékezeti felkutatás gyorsabb, mivel a szavak gyakorisága nyomot hagy a lexikai, illetve a szemantikai emlékezetben. Ennek következtében a gyakrabban észlelt elemek hozzáférhetőbbek a felidezés számára. Egy-egy konkrét szemantikai összefüggésben a gyakoribb szavakra vonatkozó várakozás kifejezettebb, az előzetes „ráhangolódás” is erőteljesebb, ez pedig tovább gyorsítja alkalmi emlékezeti aktiválódásukat.

A szógyakoriság széles körű hatásának felismerése szükségessé teszi, hogy a nyelvi ingereket alkalmazó pszichológiai, sőt kognitív pszichofiziológiai kísérletek megtervezésénél számításba vegyük a szóingerek gyakoriságát, illetve — lehetőség szerint — a belőle eredő hatást kiegyenlítsük. E szempont elhanyagolása korábban kísérleti műtermékek előállításához vezetett. Elég ha arra utalunk, hogy az asszociációs vizsgálatokban a hívószavak, illetve a válaszok gyakorisági szempontjainak mellőzése milyen spekulációknak nyithat utat.

Mind ez ideig a hazai kísérletezők csak részlegesen — és ezért elégtelenül — teljesíthették a nyelvi ingereket alkalmazó vizsgálatoknak ezt a fontos követelményét. Ezért a mai magyar nyelv szépprózai gyakorisági szótára most már elfoglalhatja méltán előkelő helyét nélkülözhetetlen kézikönyveink között.

Marton Magda

A kézirat elfogadva: 1990. június